

ФІЛОСОФІЯ

Світлана Зайцева

ДО ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ С. ОРИХОВСЬКОГО-РУСИНА В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ РАНЬОГО ГУМАНІЗМУ В УКРАЇНІ (XVI ст.)

Беручи до розгляду тему формування визначальних ідей української філософії Ренесансного гуманізму XVI – першої половини XVII ст., треба зважати на ту обставину, що розвиток власне українського типу філософування завжди перебував у контексті світової філософської культури. Крім того, варто зазначити, що цей історичний період був відмічений зміною важливих світоглядних установок. Ідеться про поступовий перехід від геоцентричних уявлень на позиції антропоцентризму в процесі осягнення світу й ролі людини у світобудові. Змінюються уявлення про функції і завдання мисленнєвої діяльності, яка набуває творчого характеру; отримує схвалення прагнення індивіда до особистого, поцейбічного щасливого життя. З'являються переконання та ідеї про божистість людського ества, міцніє та укріплюється віра людини у власні сили. Ці світоглядні й ціннісні зміни відбуваються на загальному тлі процесу засвоєння та оволодіння тезаурусом античної зокрема й західноєвропейської загалом філософської думки.

Перші вияви пробудження національної самосвідомості українського народу втілюються в ідеях важливості розвитку освітньої діяльності, що сприяло поступовому збільшенню шкіл у країні. Та цей процес не міг повністю задовольнити потребу української молоді у вищих навчальних закладах, які ще не були сформовані. На той час всесвітньо знаними закладами вищої освіти були Паризький, Падуанський університетські центри, Кембридж, Оксфорд та ін. Ще можна говорити про низку вишів у інших європейських містах: Гейдельберзький, Лісабонський, Упсальський, Краківський університети. Та, отримуючи вищу освіту за кордоном, на батьківщину поверталися не всі випускники цих закладів. Частина з них залишалася на викладацькому чи то дослідницькому теренах *alma mater*. Але вже ті, що поверталися, бралися розвивати ідеї громадянського гуманізму, тим самим сприяли формуванню історичної самосвідомості українського народу.

Розглянемо детальніше погляди й переконання видатного українського та польського філософа, історика й публіциста, знаного своїми дос-

лідженнями в галузі політології Станіслава Оріховського-Русина. У розробці численних соціально-політичних питань його ідеї та висновки перебувають на високому рівні кращих діячів культури Західної Європи того часу. Він отримував знання в Краківському, Віденському, Болонському та інших університетах, активно спілкувався з відомими науковими діячами. С. Оріховський-Русин був автором популярних у Західній Європі творів, чудово знав багато європейських мов.

Велике місце в роздумах талановитого українця займали ідеї історії та участі людини в історичному процесі. На його думку, історія є сукупністю дій і вчинків; беручи участь в суспільних процесах, людина насправді творить історію, і в цьому вона піднімається до Божественного рівня. А оскільки одним із задумів Господа є встановлення миру й справедливості у світі, то людина у цьому відношенні стає Його співтворцем у формуванні грядущого кращого життя.

Висловлюючи погляди на походження і призначення держави, С. Оріховський-Русин зазначає, що підґрунтям її появи є залежність від умов життя і вроджених інстинктів народу до співіснування, а основою діяльності держави є принцип вільного блага народу, провідним уявленням якого постає служіння державі, суспільна активність громадян і почуття їхнього патріотизму. Випереджаючи суспільно-політичні теорії провідних західноєвропейських мислителів (Т. Гоббса, Дж. Локка та ін.), український філософ вважає державу «зібранням громадян, поєднаних узгодженим правом і спільною користю». Тому право є найпершою і найголовнішою гарантією існування та прогресу держави. Воно може існувати лише обґрунтованим на моральних засадах. Визначальної ваги у цьому випадку набувають етичні категорії гідності, мужності, чесності тощо. Власне почуття гідності не має вродженого характеру, а є результатом правильного виховання особистості.

На думку філософа, державець має оточувати себе лише достойними і чесними радниками: «...Справжня мужність і правдива наука тісно пов'язані з чемністю. ...Отож підбирай для себе людей не за титулами, а дивись на їхні справи, які сприяють осягненню найвищих посад у твоїй державі. Таких людей у давнину називали філософами, бо вони давали королям такі знання, які потрібні були для правління і поради, яких люди дослухаються в житті. Із цього випливає, що всі шанувальники мудрості є прихильниками республіки, і навпаки».

Окреме місце у творчому доробку С. Оріховського-Роксолана займають роздуми про сутність і головні риси природного права, розгляду яких він присвятив декілька праць («Про природне право», «Про celibат», «Напучення польському королю...» та ін.).

Вирішуючи питання співвідношення природного права й державних законів, він вважає, що саме закони є похідними з природного права, а відтак підлягають зміні й уточненню при виникненні розбіжностей їх із природними правами людини та громадянина. Важливо для державця завжди діяти у відповідності до цих природних прав; саме

такий спосіб дій є запорукою злагоди і розвитку держави, які і мають стати вищою метою рішень цього державця. Справедливість і мир, на думку українського мислителя, завжди має бути осердям, головним мотивом державного порядку.

Наукова та культурна діяльність С. Оріховського-Русина на теренах ренесансного гуманізму й реформації залишила яскравий слід у загальній історії розвитку філософських і політологічних ідей України. Його думки про потребу освіченості й високої гуманності представників владних структур, де в ідеалі правитель має бути «філософом на троні», тобто поєднувати собі риси рішучості, честі і відваги з справедливістю, добротою та мудрістю, ніколи не втрачала актуальності, у будь-якому разі сьогодні.

1. *Оріховський-Роксолан С. Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу / С. Оріховський-Роксолан. URL : <http://izbornyk.org.ua>*
2. *Українська література XIV–XVI ст. – К., 1988; (Уривки з творів) // Історія філософії України. Хрестоматія. – К., 1993. URL : <http://izbornyk.org.ua>*
3. *Наливайко Д. С. Станіслав Оріховський як український латиномовний письменник Відродження / Д. С. Наливайко // Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 161–185.*

Оксана Пушонкова

МІФОЛОГЕМА ПОДОРОЖІ ЯК СМИСЛОВИЙ КОНСТРУКТ

У сучасній гуманітаристиці актуальності набуває питання образно-географічних інтерпретацій простору. Розвиваються нові напрями гуманітарних знань – гуманітарна, культурна, сакральна географія. Гуманітарна географія – міждисциплінарний науковий напрям, що вивчає різноманітні способи репрезентації та інтерпретації земного простору в людській діяльності, включаючи ментальну діяльність. Впровадження впродовж останніх десятиліть культурологічних підходів у географію і просторових метафор у гуманітарні науки призвело до створення міждисциплінарного методологічного поля, де ключовим концептом є «подорож».

Подорож як культурна універсалія є невід'ємною частиною ментальності кожного народу. В окремо взятій культурі формується міфологема подорожі – смисловий конструкт, що визначає рецепції подорожі як явища культури залежно від її функцій, мети та результату подорожі, характеристик постаті подорожуючого. Формування народного образу подорожі відбувається, зазвичай, через окремі образи мандрівників.

Різноманітні аспекти культурної універсалії подорожі, як культурологічної та філософської проблеми, розглядають Е. Блох, Л. Гумільов, Ю. Лотман, М. Мамардашвілі. Феномен подорожі в контексті міфологічної та фольклорної картин світу став предметом досліджень В. Проппа, В. Топорова, Т. Цив'яна, М. Еліаде, а в контексті національної карти-

ни світу – Г. Гачева, Д. Ліхачьова. Подорож з погляду культурної географії, аналізу просторових моделей світу розглядає Д. Замятін.

В Україні подорожі як феномену культури приділяли увагу дослідники В. Січинський, В. Горський, П. Білоус, В. Пазенок, В. Заблоцький та ін. Контексти архетипів української культури використовував у дослідженнях подорожі С. Кримський. Глибокі рефлексії образів мандрівників розкрито в студіях В. Суковатої, О. Юферевої, Т. Лютого, О. Яроша, І. Федя та ін. Екзистенційні аспекти подорожі розглянув Г. Марсель. Сучасне уявлення про подорож як форму туризму розкрив у своїх критичних творах З. Бауман. Останнім часом увагу науковців привертає феномен *digital nomad*, або «цифрових кочівників», що було проблематизовано ще Ф. Гваттари та Ж. Делезом.

Разом з тим, сучасні дослідження подорожі є доволі фрагментарними, з'являються статті та, рідше, монографії, присвячені окремим аспектам подорожі, але на сьогодні ще не здійснено цілісного аналізу подорожі з усіма її типами як явища людського буття. Оскільки подорож у сучасних дослідженнях згадується нерозривно з поняттям ідентичності людини, такий аналіз можна було б долучити до ключових проблем культурології та філософії.

Міфологема подорожі в українській культурі має свої унікальні риси, пов'язані з особливостями історико-культурного процесу. Українськими культурологами виокремлено та проаналізовано такі образи мандрівників: паломник (який є, власне, універсальним образом), козак, мандрівний музикант (кобзар, лірник, бандурист), мандрівний дяк та, зокрема, постаті найвидатніших українських мандрівників – Василя Григоровича-Барського та Григорія Сковороди. Саме вони формують національний образ подорожі в українській культурі. Цікаво, що суто українські образи мандрівника є репрезентативними для української культури, можна сказати, архетипними. Тому дослідження цих образів є обов'язковою умовою цілісного уявлення про українську ментальність.

Аналіз провідних типів мандрівників в історії української культури дає змогу зробити висновок про сакралізацію постаті мандрівника, існування української міфологеми подорожі. Протягом усієї історії України мандрівники не втрачають якостей героя, репрезентують різні аспекти героя-лицаря: високі духовні та моральні якості (паломники), патріотизм, боротьбу зі злом, захист української ідентичності (козаки), збереження героїко-епічної пам'яті (мандрівні музиканти), поетизацію мандрівного способу життя (чумаки), героїчний ентузіазм дослідника (паломники епохи бароко), нарешті, культурну просвіту (мандрівні дяки).

Ці образи, починаючи з XI ст., не заміщують одне одного, а органічно поєднуються протягом історії, щоб у XVIII ст. втілитись у постаті Г. Сковороди, який найяскравіше репрезентує міфологеми подорожі в українській культурі.

Тяга до зміни місць була властива людству з первісних часів. Спочатку вона була викликана утилітарними причинами: пошуком їжі та